

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Öresund som gräns

Av Michael Harbsmeier

Anders Linde-Laursen: Det nationales natur. Studier i dansk-svenske relationer. Diss. Lund. English summary. Nordisk Ministerråd. Köpenhamn 1995. 254 s., ill.

Det har med tiden sagts och skrivits så mycket om nationalism och nationell identitet att det kräver övervinnelse att ge sig i kast med att läsa ännu en bok om detta ämne, till på köpet en med en så bombastiskt illavarslande titel som "Det nationales natur".¹ Undertiteln är dock genast mer aptitlig och i verkligheten visar det sig röra sig om en rad tämligen olikartade essäer om hur svenskar har haft det med danskar och tvärtom genom tiderna. Boken handlar om den gräns, som på skiftande sätt skiljer och förenar danskt och svenskt. Den kan därför också – och det är vad jag tänker försöka göra i fortsättningen – läsas som ett bidrag till den ännu knappt påbörjade men just därför nog så intressanta diskussionen om hur gränser medverkar till att forma och omforma det som de skall skilja åt.

Boken består av fem separata studier, som tycks följa en någorlunda kronologisk ordning. Den första essän handlar sålunda om förhistorien till det svenska och danska som moderna former för nationell identitet från 1500-talet till 1700-talet, medan den andra essän handlar om "the invention" av det nationella i några 1800-talsromaner.

¹ Denna anmälan är en omarbetad version av den opposition som författaren framförde som fakultetsopponent vid disputationen vid Lunds universitet den 28 oktober 1995. Texten har översatts från danska av Mats Hellspong. En version på danska har publicerats i Tidskriftet Antropologi.

Den tredje och mest omfattande essän behandlar en rad olika dansk-svenska berättelser från 1800- och 1900-talet, medan avhandlingens fjärde antropologiskt snarare än historiskt upplagda avsnitt inriktas på vår egen tid. Utöver att sammanfatta avhandlingens resultat bjuder det femte och sista avsnittet på en om än ganska försiktig blick in i framtiden. För övrigt följer de många illustrationerna samma kronologiska ordning.

Som kommer att framgå av det följande har författaren inte bara engagerat sig i diskussionen med en rad olika discipliner och teoretiker utan också arbetat med ett omfattande och utomordentligt skiftande källmaterial. Avhandlingens höga ambitionsnivå, både empiriskt och teoretiskt, betyder att det självfallet kan resas rätt många teoretiska, metodiska och empiriska frågor och invändningar. Om inte annat på grund av att dess fel och brister eggat till välbehövlig eftertanke.

Jag kommer i fortsättningen att gå igenom varje enskilt kapitel, inte bara för att det rör sig om en rad essäer, som inte alltid tycks härstamma från samma problematik, utan också för att det när det gäller källmaterialet, handlar om fem rätt olika slag av källor, och för att man på sätt och vis kan säga att författaren har en benägenhet att i det närmaste byta disciplin från det ena avsnittet till det andra.

Bokens första kapitel, *En grænse fødtes* (s.11–68), tar sin avstamp i en bok, som på många sätt kan sägas vara ett slags förebild för Anders Linde-Laursen, nämligen Peter Sahlins *Boundaries. The Making of France and Spain in the Pyrenees* från 1989.²

² Ja, en släkting till den de flesta antropologer tänker på när de hör namnet Sahlins. Det rör sig om Marshall Sahlins son.

Precis som Peter Sahlins söker Anders Linde-Laursen skriva om det nationella med utgångspunkt i en gräns, alltså utifrån ett antagande om att det inte är nationerna, som skapar gränser, utan tvärtom gränserna, olikheterna eller relationerna, som skapar nationer och nationella identiteter. Både Peter Sahlins och Anders Linde-Laursen riktar uppmärksamheten mot det nationellas relationella, interaktiva och oppositionella karaktär genom att sätta gränser och deras historia i fokus.

Men även om både den fransk-spanska och den dansk-svenska gränsen blev slutgiltigt fastslagen nästan vid samma tid, nämligen i slutet av 1650-talet, och sedan har varit "kolde", skiljer sig Anders Linde-Laursens tillvägagångssätt på ett avgörande sätt från förebilden. För Sahlins framstår den spansks-franska gränsen från början, d.v.s. innan Spanien och Frankrike förvandlades till moderna "forestillede fællesskaber", som en gräns mellan nationer. Anders Linde-Laursen däremot söker i detta kapitel demonstrera motsatsen: att den dansk-svenska gränsen både före och efter dess slutgiltiga fastläggande just var något alldeles annorlunda än den nationella och kulturella skiljelinje eller det "dike", som först långt senare skulle gå genom Öresund.

Anders Linde-Laursen kritiserar Sahlins för att inte sysselsätta sig med, jag citerar, "hvad folk følte for eller tænkte om nationen" (s. 14), alltså med hur de lärde sig "at erkende hverandre som tilhørende forskellige nationer" (s. 15), medan han själv däremot just intresserar sig för kulturella processer i samband med gränsens skiftande historia fram till dess senare förvandling till den kulturella rågång, som från och med 1800-talet skulle skilja danskar och svenskar från varandra som nationer.

Att Peter Sahlins inte skulle ha intresserat sig för "følelser" är ett lika problematiskt påstående som tesen om att det inte fanns nationella känslor före nationalismen i ordets moderna betydelse. Peter Sahlins citerar faktiskt själv en pamflett från 1626, skriven för Filip IV, som fullt ut illustrerar det motsatta:

The people are naturally more Spanish than those of the other provinces of Spain; they have such a notorious antipathy and natural hatred of the French, their neighbours, that it cannot be described in writing. Their feelings are so extreme that a son, born in the counties, abhors with a natural hatred his father, born in France (citerat efter Sahlins s. 103).

Inte heller påståenden om att dessa känslor skulle syfta på grannarnas nationalitet och nationella egenart tycks kunna försvaras. Det fanns faktiskt på 1600-talet en etablerad genre för beskrivningar av nationella olikheter. I en anonym text med titeln

Comparatió de Espanya amb Fransa heter det således enligt Sahlins:

The temperament of the Spaniards is hotter and more humid, and their color darker; that of the French is colder and less humid; their skin is softer and whiter. French women are more fertile than Spaniards... The French speak with more ease, the Spaniards keep quiet and know how to dissimulate better (citerat efter Sahlins s. 110).

Anders Linde-Laursen gör varken Peter Sahlins eller den fransk-spanska gränsen rättvisa – vilket ju inte bådar gott för hans behandling av de dansk-svenska relationerna, vilket är bokens egentliga tema.

I bokens första kapitel uppträder Anders Linde-Laursen först och främst som historiker, som ideologisk kritisk samhälls- och socialhistoriker. Efter en utförlig redogörelse för förskjutningarna och konflikterna i det sydsvenska gränsområdet mellan det svenska och det dansk-norska kungadömet under 1500- och 1600-talet försöker han att argumentera mer systematiskt för avsnittets huvudtes: att den dansk-svenska gränsen och konflikterna kring denna under perioden är ett uttryck för en kollision av konkurrerande statspatriotiska intressen snarare än mellan nationella instanser och ståndpunkter.

Från en etnografisk eller etnologisk utgångspunkt, alltså när man söker kartlägga byggnadsstilen och detaljer som placeringen av eldstaden och ugnens utformning, skilde sig Halland, Skåne och Blekinge lika litet från t.ex. det danska Själland eller andra svenska provinser, som när det gällde den lutherska bekännelsen och liturgin, som de likaledes hade gemensamt. Tidens ofta mycket dramatiska lojalitetskonflikter, förräderierna och upproren, konspirationerna och sammansvärjningarna, fälttågen och de diplomatiska förvecklingarna, avrättningarna, utkrävandet av hämnd och bestraffningarna var givetvis mycket dramatiska och känsloladdade affärer, men det är bara i eftervärldens ögon som de inblandade parternas känslor och engagemang kan kallas "nationellt". I verkligheten, hävdar Anders Linde-Laursen, var det enbart tal om dramatiskt föränderliga statspatriotiska lojalitetsrelationer till ständigt skiftande svenska och danska furstar och kungar och kyrkliga myndigheter.

Eftervärldens nationalistiska historieskrivning har särskilt tagit fasta på det, som den menade sig kunna tolka som tecken på nationella motståndssion och befrielseörelser. I en rätt grundlig diskussion om de s.k. "snaphaner" försöker Anders Linde-Laursen visa, att det var fråga om ett slags bondeuppror, en rörelse av samma slag som medeltidens

bondeuppror eller de som Eric Hobsbawm har beskrivit som 1800-talets och 1900-talets "sociala banditter" eller "primitive rebeller". Mot den gängse rubriceringen av snapphanarna som en blandning av å ena sidan ärligt nationella bönder och hantverkare och å andra sidan asociala och kriminella rövare, pläderar Anders Linde-Laursen för en dynamisk regional- och socialhistorisk analys:

Det begynte som bondeopbud, fortsatte som hvervede friskytter og endte som rent røveri. Fra dansk såvel som fra lokalbefolkningens side var der i det mindste i krigens første år grund til at skelne mellem de mere eller mindre velorganiserede friskyttekompagnier under kommando of de bander og enkeltpersoner af mere tvivlsom karakter, som drog omkring i sognene. Krigens udvikling betød imidlertid, at efterhånden som der blev færre af de første, blev der desto flere af de sidste (s. 50).

Erövringen av Halland, Skåne och Blekinge under den svenska kronan hade å andra sidan även betydande konsekvenser för en senare tids nationalisering av det som för samtiden och i Anders Linde-Laursens ögon var politiska och sociala snarare än nationella konflikter. Likriktningspolitiken, den krigsavgörande "försvenskning" av de tidigare danska områdena, som följde statspatriotismens och kungamaktens intressen men inte nationella kriterier, bestod bland annat i införandet av svensk liturgi och stävning i de nu liksom tidigare lutherska kyrkorna. Avsikten med dessa ingrepp hade enligt Anders Linde-Laursen helt med kungamakten och statspatriotism att göra och ingenting med nationalism och nationella känslor. Inte desto mindre skapades samtidigt några av de viktigaste förutsättningarna för att 1800-talets "imagined communities" kunde slå rot som svenskhet i de fram till Roskildefreden nationellt tvivelaktiga områdena Skåne, Halland och Blekinge.

Avhandlingens andra och något kortare avsnitt, *Ett rum för tanken* (s. 69–100), behandlar först och främst ideologikritiskt några av de historiska romanerna om epoken, som i det tidigare avsnittet granskats socialhistoriskt. Med utgångspunkt i ett resonemang om att språket från att under 1600-talet enbart ha varit ett instrument för kommunikation i början av 1800-talet utvecklats till en instans för identifikation, anför Anders Linde-Laursen i detta avsnitt både Ernest Gellner, Anthony Smith och Eric J. Hobsbawm som auktoriteter för påståendet att nationernas och nationalismens historia inte kan föras längre tillbaka än till slutet av 1700-talet; det är först med den begynnande industrialiseringen och den franska revolutionen som furste- och kungamakten och statspatriotismen ersätts av folket och nationen, av språk och etnisk tillhörighet

som högsta legitimationsinstans. Även de följande kommentarerna till Benedict Andersons, Hobsbawms och Uffe Østergaards typologiseringar av en första progressiv och öppen gentemot en senare exklusiv och reaktionär form av nationalism, tjänar här enbart till att – över ett omnämnande av konturerna av Ole Feldbæks danska identitetshistoria – inleda en ideologikritisk analys av några av de danska och svenska historiska romaner genom vilka det i föregående avsnitt socialhistoriskt rekonstruerade händelseförloppet blivit omtolkat till berättelser om nationella hjältars och skurkars gärningar, missgärningar och ogärningar.

Snapphanarna var under 1800-talet ett älskat motiv i både svenska och danska historiska romaner. På båda sidor om Öresund, som under mellantiden från att blott ha varit en skiljelinje mellan två i övrigt ganska likartade former för kungatrogen statspatriotism blivit en klyfta av språklig och kulturell olikhet, strävade författare efter att skapa utrymme i fiktionens värld för att leva ut nationell antagonism på ett slagfält, som i verkligheten – eller i varje fall enligt Anders Linde-Laursen – behärskades av trohet till kungar och furstar och i botten materiella och sociala ambitioner och intressen.

Den danska versionen av snapphanemotivet, Etlars roman om *Göingehövdingen*, bars upp av tre motiv: för det första förvandlingen av ett militärt nederlag till en moralisk seger. För det andra folkets och kungens motstånd mot adeln, som ju alltid sviktar i nederlagets stund. Och för det tredje danskheten, som var klämd mellan Sverige och Tyskland. Tysken är i *Göingehövdingen* liksom i den samtida verkligheten, den verkliga och på allvar hotande fienden, i jämförelse med vilken svensken framstår som en ridderlig motståndare. En klassisk höjdpunkt i denna triangel är berättelsen om Ibs system, som blir ihjälpinad av tyska legosoldater, medan en ridderlig svensk kapten försöker rädda henne (s. 81).

På den svenska sidan av sundet tycks snapphanemiljön bara ha inspirerat till ännu mindre lödiga verk än den danska strömmen av varianter över Göingehövdingemotivet. Carl August Cederborgs talrika romaner om snapphanarna karakteriseras av Anders Linde-Laursen som "kvantitetslitteratur". Därför är det förstaeligt om än kanske inte ursäktligt, att avhandlingen i detta avsnitt låter påpekanden om romanförfattarens politiska ståndpunkter ersätta en analys av själva romanerna. Enligt avhandlingen var det för Carl August Cederborg inte tyskarna utan Ryssland och så småningom Sovjetunionen, som utgjorde den fiende mot vilken nationen borde samlas. Precis som hans

danska motsvarighet placerade Danmark mitt emellan svensk ridderlighet och tysk brutalitet, fann Cederborg den svenska nationen klämd mellan ett vänligt sinnat och broderligt Danmark och ett fientligt Ryssland och ett ännu mer fientligt Sovjetunionen. I kampen mot den inre splittringen var både danska och svenska författare angelägna att mana till nationell solidaritet och sammanhållning.

Anders Linde-Laursens ideologikritiska ögon har bara sparsamma ord till övers för snapphanemotivets senare motigheter i romaner, på film och teater i Danmark och Sverige. Men poängen är klar: 1900-talets historiska romaner har skrivit om den dansk-svenska gränsens historia till något ganska annorlunda än den varit tidigare, i tiden före den gemenskap som den tryckta pressen i allmänhet och snapphaneromanerna i synnerhet bidrog till att skapa. Avhandlingens ideologikritiska huvudtes i detta kapitel verkar rimligt övertygande. Ansatserna till en konjunkturell analys och åkallandet av en påstådd "modern labyrint", Michel Foucault och diskursanalytiska metoder gör å andra sidan ett något uppstyltat intryck i förhållande till den magra substansen i analysen av källmaterialet.

Bokens längsta och originellaste kapitel handlar om svensk-danska *Nationale fortællinger* (s. 101–160) från slutet av förra århundradet fram till idag. Både det danska och det svenska kungadömet hade efter hand krympt samman till vad författaren flera gånger utan citationstecken kallar deras naturliga storlek, vilket i båda fallen innebar en i kulturellt hänseende ovanligt homogen befolkning, eller som författaren skriver, "et usædvanligt sammenfald mellem nation, stat, land, sprogområde og folk" (s. 103). Både Danmark och Sverige hade konfronterats med stormakter, som de – vilket några av de historiska romanerna handlade om – avgränsade sig ifrån men inte kunde jämföra sig med. Så mycket bättre kunde de då spegla sig i varandra. Den, enligt författaren likaledes utan citationstecken, naturliga (s. 104) gränsen genom Öresund brukades av båda sidor som ett redskap för självkännedom och igenkännande genom det ömsesidiga erkännandet av varandras annorlunda-skap.

Anders Linde-Laursen låter sig dock inte nöjas med en sådan analys av denna, enligt den danske antropologen Michael Harbsmeier, för nationer karakteristiska skismogenetiska identitetsutformning utan sätter dessutom in de dansk-svenska spegelbilderna i både den danska och den svenska självförståelsens historiska utveckling. Ambitionen är att utveckla – och här har Anders Linde-Laursen till på köpet kursiverat orden, de härstammar från

den danske antropologen Jørgen Østergaard Andersen – *en egenlig komparativ og historisk kulturanalyse* (s. 105).

Källmaterialet till denna jämförande kulturanalys hittar Anders Linde-Laursen först och främst i de svenska och danska geografiböckerna, avsedda för undervisningen i folkskolorna och i gymnasierna, vilka någorlunda oförändrat använts ända fram till 1960-talet. Från 1800-talets sista årtionden tecknas i dessa källor en ganska konstant bild av respektive Danmark och Sverige.

Den svenska idealberättelsen om Danmark ger bilden av ett litet, platt och fruktbart land med böljande sädesfält, kor på ängarna och grisar i fähusen. Danskarna framstår som arbetsamma, välmående och genom folkhögskolorna upplysta bönder, som genom sina andelsföreningar exporterar sina produkter först och främst till England, varför handeln är omfattande. Danskarna framställs också som duktiga om än inte alltid pålitliga köpmän, medan deras industri är mindre väl utvecklad. Deras genomgående småborgerliga kultur betonar hjälpsamhet och enkelhet i sann demokratisk anda (s. 109). Denna stereotypa bild återkommer i t.ex. resebeskrivningar och andra svenska berättelser om Danmark och det danska.

De danska geografiböckernas idealberättelser om Sverige framhäver på samma sätt just det som skiljer det svenska från det danska: Sverige beskrivs som ett stort och glesbefolkat land med väldiga skogar som landets ekonomiska guldgruva. Bara den sydligaste delen, d.v.s. karakteristiskt nog den tidigare danska delen av landet, präglas av jordbruk, medan resten av landet inte kan uppodlas på grund av en ogästvänlig natur. Exporten har huvudsakligen bestått av svenskar, som utvandrat till Nordamerika, och de som inte utvandrade framstod som flitiga, sparsamma och långt mer förnöjsamma än danskarna, och inte lika upplysta, när man bortsett från Sydsveriges folkhögskolor och andelsföreningar.

Från båda sidor av Öresund gjordes beskrivningar som tillät både danskar och svenskar att känna igen sig själva i varandras bilder. Det i varje fall i början mer välmående, utvecklade och demokratiska Danmark kunde, som "landet hvor få har for meget og færre for lidt", se ned på de inte minst i demokratisk mening efterblivna svenskarna, vilka i gengäld kunde se upp till Danmark som drömbilden av en framtid bortom de meningskiljaktigheter och motsättningar, som de själva plågades under. Eller med Anders Linde-Laursens ord:

Relationen mellem Danmark og Sverige blev oprettet og beskrevet, så billedet af den anden part stemte overens

med, hvad de andre kunne identificere sig med. Gensidigt erkendte og anerkendte danske og svenske deres forskellighed, og relationen kunne derfor bruges til at understrege det, man fandt vigtigt ved sig selv (s. 112).

Anders Linde-Laursens rekonstruktion av detta mönster i de dansk-svenska relationerna bygger först och främst på skolböcker och några få resebeskrivningar och debattböcker. En ytterligare bekräftelse finner han dock i 66 svar som Folkliksarkivet i Lund samlade in 1952. Berättelser om utvandringen till Danmark tycks dessutom som levande liv bekräfta geografiböckernas visdom.

Geografiböckernas och reselitteraturens dansk-svenska spegelbilder är skenbart ganska stabila. Men vid närmare granskning visar det sig att deras negativa och positiva laddningar utifrån bestämda och politiska syften lätt kan ställas på huvudet. Anders Linde-Laursen demonstrerar nämligen i sin analys hur den notoriska svenska traditions- och historielösheten, nybyggarensamheten och den påtvungna fattigdomen även kan uppfattas som en potential för utveckling, som något som driver fram moderniseringsprojekt, som de välbärgade och tillfredsställda danskarna varit alltför lata och bekväma för (s. 117). Danmark och Sverige följdes åt på vägen mot det moderna samhället men uppfattade den egna och motpartens vägval på helt olika sätt:

De danske gik nærmest baglæns. Med øjnene fæstet på bondebrugets udvikling kunne de forklare, hvorledes vejen var gået til en storslået nutid. De svenske gik ud i hverdagen med blikket fæstet på fremtiden og drømmen om at alting skulle blive bedre (s. 118).

Resten av detta avsnitt i avhandlingen handlar om de historiska förändringar som trots kontinuiteten har präglat de dansk-svenska spegelbildernas utveckling. Anders Linde-Laursen tar här upp en lång rad danska och svenska forskares funderingar om kultur och identitet för att kunna ge en både kulturhistorisk och kulturanalytisk analys av den nya verklighet, som följde på den våldsamma svenska moderniseringen och industrialiseringen i början av detta århundrade. Geografiböckerna är, som Anders Linde-Laursen skriver med avväpnande öppenhet, "ikke længere nogen god kilde" (s. 122) för detta syfte, så det är på basis av "rejsebeskrivelser, samfundsdebat eller noget tredje" som analysen måste byggas, som t.ex. Stockholmsutställningen 1930 och Poul Henningsens berömda Danmarksfilm och historien om dess mottagande.

Den ekonomiska och kulturella metamorfosen i Sverige ledde skenbart bara till en mindre förändring av de danska Sverigebilderna. Från att ha varit

odemokratiskt på grund av sin efterblivenhet förvandlades Sverige i danska ögon till att vara odemokratiskt genom att ha gått för långt i riktning mot industrialism och modernisering. Exportindustrin, de stora koncernerna och den kontrollerade kapitalismen, den svenska ordningen, disciplinen och solidariteten, förvandlade under 1930-talet Sverige till en skrämselbild av moderniteten för danska iakttagare, t.ex. i Systembolagets gestalt. Svenskarne hade överlåtit knivstickandet till finnarna, men statens allmakt och alla förbuden var i danska ögon faktiskt något långt hotfullare.

Trots de dramatiska förändringarna i ländernas relativa industriella och ekonomiska förhållanden har ändringarna i de svenska bilderna av Danmark om möjligt varit ännu mindre: den enda allvarliga förändringen tycks faktiskt ha bestått i att det svenska intresset för Danmark sjunkit i takt med Danmarks ökande uppmärksamhet mot Sverige (s. 126). I de svenska geografiböckerna och i de så småningom allt färre reseskildringarna fortsätter Danmark med att vara ett demokratiskt jordbruket, ett bondeland präglad av småindustri och liberal demokrati.

För båda länderna gäller dock att turismen även förändrat värbilden. Danmark förändrades således i svenska ögon till ett semesterland med sandstränder och storstadsfrestelser, där befolkningens vänlighet, öppenhet och pratsamhet närmast får landet att framtona i en sydländsk, kontinental och nära nog mediterrän belysning (s. 127). På samma sätt förändrades också den svenska naturen i de danska turisternas och senare ödegårdsköparnas ögon, från att vid århundradeskiftet ha varit otillgänglig, vild och farlig till att bli pittoresk och idyllisk. Allemansrätten och älgarna har fått det högeffektiva svenska produktionslandskapet att framstå som verklig och opåverkad natur (s. 151–152).

Poul Henningsens Danmarksfilm från 1935 väckte anstöt inte minst genom sina många utearbetande kvinnor. Då filmen åter visades på 1960-talet var reaktionerna positiva, eftersom mellankrigstidens kvinnoideal blivit omoderna. På liknande sätt diagnosticerar Anders Linde-Laursen konjunkturerna i både svenska och danska könsmetaforer med utgångspunkt i Marshall Bermans tolkning av det moderna i Goethes Faust. Från Grundtvig och nationalromantiken har Danmark och det danska, både hemma och i det i sin självuppfattning manliga Sverige, framstått som utomordentligt kvinnligt. I Danmark har denna självbild bevarats under 1900-talet ända fram till exempelvis kritiken av det manligt-totalitära Förbudssverige under 1980-talet. I Sverige förändrades däremot älskarens dröm

om innerlighet, äkthet och autenticitet à la den danska under 1930-talet till den tredje faustiska metamorfosen: den på utveckling inriktade som är beredd att med maktedel bryta med traditioner och historia och offra gemenskap och samhörighet för framtidens och frihetens skull (s. 148). Även i bruket av kön som metafor för förhållandet mellan oss och de andra gick Sverige och Danmark skilda vägar, medan de speglade sig i varandra.

Avsnittet om de nationella berättelserna avslutas med några kommentarer till två andra undersökningar: dels en serie uppsatser om svenskt och danskt enligt egna erfarenheter, som Anders Linde-Laursen 1992 övertalade några gymnasieter från Virum, Odder, Stockholm och Malmö att skriva, dels Åke Dauns statistiskt-positivistiska sonderingar kring den svenska folksjälen och nationalkaraktären. De sistnämnda får författaren att för första och enda gången diskutera metodiska frågor, medan han i sin egen undersökning inte visar några betänkligheter över att låta en text om danskheten av Orvar Löfgren medfölja uppgiftsformuleringen. Man förvånas inte över att svaren bekräftar hypoteserna – läsaren förvånas i stället över att skarpsinnigheten i kritiken av Åke Daun inte har hindrat Anders Linde-Laursen att framstå som så kritisk inför sin egen metod.

I avhandlingens fjärde och påtagligt korta avsnitt om *Det personliga og det nationale* (s. 161–186) flyttas perspektivet från det offentliga och det som hela tiden är föremål för samtal och förhandling till ett djupare och mer känslomässigt skikt, till något jag är frestad att kalla kulturellt undermedvetande. Med utgångspunkt i Kierkegaards åtskillnad mellan "erindring og hukommelse" försöker Anders Linde-Laursen att inringa några av de drag i det nationella och i den nationella identiteten, som på ett grundläggande sätt förankrar gemenskapen i det levande livet, så mycket mera som de undandrar sig explicit uppmärksamhet. Det säger sig självt att författaren på detta steg i analysen har svårt att uttrycka sig med samma tydlighet som annars, men när läsaren i samband med författarens deltagarobservationer och intervjuer får veta, att "mange af de mest illustrative situationer må ... efterlades uden for teksten" (s. 164), blir det svårt att inte dra slutsatsen att de i så fall kanske inte borde ha omtalats.

"Erindringen har ikke andet sprog til rådighed end hukommelsen" (s. 165) hävdar Anders Linde-Laursen, men fortsätter inte desto mindre med att berätta om ett personligt minne: "du vasker ikke ordentlig op, du gør det på den danske måde" fick han med eftertryck veta av några svenska vänner, då han en kväll efter middagen ställde tallrikar och

bestick på torkstället utan att först ha sköljt dem i rent vatten utan diskmedel. Att bli påmind om sin danskhet som en uppenbart ohygienisk karaktärsbrist och brist på uppfostran är självfallet en obehaglig upplevelse, men Anders Linde-Laursen har lyckats vända obehaget till kulturanalytisk nyfikenhet.

Efter en inledande redogörelse för skillnaden mellan det rena och det orena och dess betydelse hos Mary Douglas samt för några danska idéhistorikers tankar om hygienens historia beskriver författaren 20- och 30-talets omfattande reform- och disciplineringssträvanden på köksfronten, vilkavarit karakteristiska för hela Norden. Ett resultat av socialplanerarens och arkitekters rationaliseringsarbeten visar sig ha varit att den skillnad skapats mellan dansk och svensk diskning, som Anders Linde-Laursen så smärtfullt fick erfara in på sin egen danska kropp.

Anders Linde-Laursens upprepade försök att få fram motsvarande minnen i intervjuer med andra dansk-svenska gränsvandrare misslyckas systematiskt och bekräftar därmed för honom den lilla, nationella olikhetens omedvetna och därmed så mycket starkare verkan.

Avsnittet avslutas med några spridda funderingar kring kön och nation, här som nationell eller social kategori, död och utlandsvistelse, rummet och landskapet, försökscentret i Lejre, Claudio Magris Donau och Mellaneuropa, Hugo Mathiesens Hærvej och Limfjorden, hemlängtan och nostalgi samt dansk pilsner och röda korvar från Rådhusplatsen i Köpenhamn. Det är berömvärt att Anders Linde-Laursen åtagit sig att försöka fråga hur det nationella skriver in sig i minnet och i det personliga, i kropp och i kön. Exemplet med den lilla skillnaden i diskning är slående, men pandorasken med ytterligare exempel är påtagligt svår att stänga igen när den en gång öppnats.

Inom parentes sagt har jag under läsningen av detta avsnitt inte kunnat undgå att tänka på ett annat och väl känt exempel på intimsfärens nationella organisering: som de flesta vet är tyska toaletter som regel inrättade på ett sätt, som i utlänningars ögon inte kan beskrivas som annat än utomordentligt oaptitligt genom att folk närmast tvingas att beskåda sin egen avföring innan den kan spolas ner. "Man ist was man pisst" eller "Was man scheisst gleich dem Geist" är några av de ordspråk, som Alan Dundes har tolkat som symptom på tyskarnas analfixerade nationalkaraktär, och som Klaus Rifbjerg gläder sig åt i de dagboksnotiser, som nyligen utkommit under titeln *Berlinerstage*. Redan Herodotos förvånade sig över att egyptiska män satt ner medan kvinnorna förrättade sitt tary stående. Det-

ta säger jag blott för att understryka att avhandlingen pekar på något viktigt i sitt försök att följa det nationellas förankring och inskrivning i kroppen, könet och intimsfären. Mindre Kierkegaardsk blygsamhet hade kanske fått poängen att framstå med större tydlighet.

Avhandlingens sista och kortaste avsnitt, *Nationens nutid og fremtid?* (s. 187–207), riktar blicken mot framtiden och den senaste utvecklingen i de dansk-svenska relationerna. Att det inte blev några reaktioner alls vid återutgivningen av Mogens Brendts *Luk Sverige!* 1990 tar Anders Linde-Laursen som ett uttryck för att Sverige och Danmark, efter att ha kommit i otakt med varandra under 1930-talet, från slutet av 1980-talet håller på att närma sig varandra igen. I Danmark har koncernsammanlutningarna och omvärderingen av lantbruket till miljöfarlig verksamhet likaväl som de politiska förändringarna lett fram till en uppgörelse med den ännu under motståndskampen mot EF 1972 mobiliserbara, nationella opinionen, medan man samtidigt i Sverige varit vittne till just det motsatta: en insikt om betydelsen av Gemeinschaft, tradition och historisk kontinuitet på bekostnad av den sgersäkra modernismen. Resultatet tycks vara ett avkylande av intressen på båda sidor av Sundet. Den kommande bron, nationalismens förfärande ogärningar på Balkan, det gemensamma medlemskapet i EU och en till synes spirande skånsk regionalism bidrar till att grumla spegelbilderna på båda sidor av Sundet. De nationella spegelbilderna kommer dock inte att försvinna i skuggan av sub- eller mikronationella regioner och dessas minst lika mäktiga super- och multinationella partner och motpartner.

Avhandlingen slutar med andra ord i ett vad jag finner mig frestad att kalla neomarxistiskt tonläge: en blandning av sorg över att nationalismen överallt hotar att övergå från sin inklusiva, demokratiska och progressiva gångart till en mer exklusiv,

auktoritär och reaktionär, med milt talat ambivalenta känslor över tidens sub- eller mikro- eller super- eller makronationella mottendenser. Klasskampen, snapphanarnas drift och utmaning med furstar, kungar och härskande, har för länge sedan blivit avlöst av andra, mindre tydliga kamper och slagsmål. Anders Linde-Laursens försök att dechiffra de nationella spegelbildernas andel och roll i denna kamp åstadkommer ett kanske stundom litet brokigt men just därför så mycket mer sannfärdigt underlag för att bättre kunna analysera och värdera de många olika krafter, som även i framtiden kommer att forma våra och era bilder av oss själva i varandra. Även om det var länge sedan det flöt blod är Öresund inte längre någon mer naturlig gräns än många långt blodigare landskapslinjer. Det kan vara svårt att värdera om denna gräns haft en nyttig inverkan på historiens gång, men det kan efter Anders Linde-Laursens avhandling inte längre råda någon tvekan om att den i varje fall är en bra gräns att tänka över. Att den dessutom är bra att dikta över visar Benny Andersson, som Anders Linde-Laursen valt att ge sista ordet med dikten *Skabssvenskere*.

Man blir vid läsningen kanske inte så mycket klokare på "det nationales natur", men det finns i boken gott om stoff till eftertanke inte bara om den dansk-svenska gränsen men också om andra gränser egenart och skiftande historia. Anders Linde-Laursen har med bokens olika kapitel provat en rad olika och inte alltid inbördes förenliga social-historiska, litteraturhistoriska, mentalitetshistoriska, antropologiska och etnologiska teorier och hypoteser om den dansk-svenska gränsen. Genom att konsekvent hålla ett mer konsistent teoretiskt fokus och perspektiv på just gränsen skulle Anders Linde-Laursen också ha kunnat ge ett väsentligt bidrag till diskussionen om gränser i generell mening.